

Sevda Abbasova¹, Gültəkin Yusubova²
AZƏRBAYCAN DİLİNDƏN TƏLİM FƏALİYYƏTİNİN PLANLAŞDIRILMASI.

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra demokratik, müstəqil ölkənin əsas prinsiplərinə uyğun yeni, müasir tələblərə cavab verən təhsil sisteminin qurulmasına başlandı. Ənənəvi təhsil sistemi təcridən dəyişərək, öz yerini yeni sosial, şəxsiyyətyönümlü təhsil sisteminə verməyə başladı.

Məlumdur ki, müasir təhsil sistemi islahatların, yeni texnologiyaların, yeni məzmunun tətbiqini tələb edir. Bu baxımdan əsas məqsəd - elmi və pədaqoji kadrlar arasında səriştələrin inkişaf etdirilməsinə nail olmaq üçün müasir xarici və yerli təhsil modelləri və texnologiyalarından səmərəli şəkildə edilməkdədir. Buna uyğun olaraq təlim vasitəsilə elmi və pədaqoji kadrların innovativ pədaqoji və idarəetmə səriştəsinin formalaşdırılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Yüksək İKT əsri, xarici dillərə tələbatın artması tədris planlarına, proqramlarına, fənnin məzmununa yenidən baxılmasını tələb edir.

Yeni məzmunun tətbiqi, ilk növbədə, yeni yanaşmaları mənimsəyən və tətbiq etməyi bacaran pədaqoji kadrlar hazırlığını qarşıya qoyur. Heç bir təhsil sisteminin potensialı həmin sistemdə çalışan müəllimlərin bacarıq səviyyəsindən yüksək ola bilməz. Bu fikir son illərdə təhsil sahəsində qəbul edilən dövlət sənədlərində xüsusi vurğulanmışdır. Məhz bu səbəbdən müəllim hazırlığı üzrə yeni məzmunun tətbiqi təhsil sistemi üçün vacib olan kurikulum, qiymətləndirmə, idarəetmə əsas hədəflər kimi müəyyən edilmişdir.

Kurikulumun tərkib hissələrindən biri də təlim strategiyalarıdır. Müasir təlim strategiyaları dedikdə təlimin təşkilinə verilən tələblər, planlaşdırma və təlimin forma və üsulları nəzərdə tutulur. Qeyd edək ki, təlimin təşkilinə verilən əsas tələblər kimi pədaqoji prosesin tamlığı, təlimdə bərabər imkanların yaradılmasını, şagirdyönümlülüüyü, inkişafyönümlülüüyü, fəaliyyətin stimullaşdırılmasını, dəstəkləyici mühitin yaradılmasını qeyd etmişdik. Strategiyaya daxil olan fəal təlimin formaları kimi isə fərdi, cütlərlə və kiçik və böyük qruplarla iş formalarını adlarını çəkmişdik. Gələcək yazılarımızda onlar haqqında da ətraflı danışmağı nəzərdə tuturuq.

Bu məqalədə təlim prosesinin planlaşdırılmasından danışacağıq. Hər bir müəllim dərsi səmərəli təşkil etmək üçün planlaşdırmadan bacarıqla istifadə etməlidir. O, dərş dediği fənn üzrə bütün mərhələləri aydın təsəvvür edə bilməli, onlara aid perspektiv və cari planlar hazırlamağı bacarmalıdır. Təlim prosesinin səmərəliliyi müəllimin öz işini planlaşdırmasından, dərşə hazırlaşmasından, dərşin mərhələlərindən, təlimin forma, üsul və metodlarından asılıdır. Müəllim dərşin qarşısına qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsi, təlim - tərbiyə və inkişafetdirici vəzifələrin reallaşması üçün məsuliyyətli olmalı, hər bir mövzu üzrə qabaqcadan hazırlaşmalıdır.

Planlaşdırma fəal dərşin səmərəliliyini artırmaq üçün ən mühüm şərtlərdən biridir. Geniş mənada götürsək planlaşdırma bir inkişaf strategiyasıdır. Məqsəddən asılı olaraq planlaşdırma strateji (uzunmüddətli), taktiki (nisbətən yaxın) və operativ (illik, rüblük) olur. Strateji planlaşdırma təhsilə də aiddir. İllik planlaşdırmada tədris vahidinin nə zaman və hansı ardıcılıqla tədris ediləcəyi, eyni zamanda hər fəslə ayrılacaq vaxtı göstərilir. Fənnin planlaşdırılması ardıcılığı aşağıdakı kimidir:

1. Tədris vahidlərini məzmun standartlarına əsasən müəyyən etmək.
2. Tədris vahidlərinin ardıcılıq prinsiplərini müəyyənləşdirmək Yəni məzmunun ardıcılığı (asandan çətinə doğru), xronoloji ardıcılıq (zaman ardıcılığı), məntiqi ardıcılıq (növbəti anlayışların açılmasında mühüm əhəmiyyət daşıyır anlayışlar əvvəlcə öyrədilir) nəzərdə tutulur.
3. Hər tədris vahidi üçün tədris planına əsasən vaxt bölgüsü aparmaq (bu zaman illik dərş saatlarının ümumi sayı nəzərə alınır. Hər tədris vahidinə onun əhəmiyyətliyi və mürəkkəbliyi baxımından vaxt ayrılır.)

4. Hər bir halda şagird maraqlarını nəzərə almaq .

İllik planlaşdırma apararkən müəllim aşağıdakı sənədlərə istinad etməlidir:

- Məzmun standartları.
- Qiymətləndirmə standartları.
- Tədris planı.
- Dərşlik (İstifadə olunacaq mətnlər və digər materiallar).
- Müəllim üçün metodik vəsait.

Fənn kurikulumunu əsasında dərş keçən müəllim proqram materialını iki formada planlaşdırır: perspektiv planlaşdırma; cari (gündəlik) planlaşdırma.

Nümunəvi perspektiv planlaşdırma bu ardıcılıqla aparılır: Standart. Tədris vahidi. Mövzu. İnteqrasiya. Resurslar. Qiymətləndirmə. Saat. Tarix

Perspektiv planlaşdırma aparmaq məqsədilə müəllim üçün zəruri hesab edilən bacarıqlar vardır ki, onları belə qruplaşdırmaq olar:

1. Məzmun standartlarına əsasən dərşlikdəki tədris vahidi və mövzular üzrə dəqiqləşmələr aparmaq.
2. Tədris vahidlərinin və mövzuların ardıcılığını müəyyənləşdirmək.
3. İnteqrasiya imkanlarını müəyyən etmək.
4. Əlavə resurslar seçmək.
5. Mövzulara görə məqsədyönlü vaxt bölgüsü aparmaq.

¹ ADPU-nun dosenti,

² ADPU-nun magistrantı

2. Cari (gündəlik) planlaşdırma.

Cari (gündəlik) planlaşdırma müəllimin gündəlik fəaliyyətini əks etdirir. Cari (gündəlik) planlaşdırma nümunəsi:
Standart Mövzu: Məqsəd: İntegrasiya İş forması Üsullar Resurslar

Fəal dərslin gündəlik planlaşdırılması

1. Dərsin gözlənilən nəticələrini müəyyən etmək (alt-standart əsasında dərslin təlim nəticələrini müəyyənləşdirmək)
2. Dərsin sonunda şagirdlərin hansı nəticələrə gələcəklərini müəyyənləşdirmək
3. Dərsin motivasiyasını hazırlamaq (problem situasiyanın yaradılması, motivasiya növünün seçilməsi, tədqiqat sualının düzgün qoyulması)
4. Tədqiqat zamanı yeni biliyi toplamaq üçün istifadə olunan bilik mənbələrini müəyyənləşdirmək
5. Müəyyən edilmiş gözlənilən nəticələrə gətirə biləcək tədqiqat tapşırıqlarını hazırlamaq
6. Tədqiqat metodlarını müəyyənləşdirmək
7. Lazımı materialları və iş vərəqlərini hazırlamaq, tədqiqatın təqdimat formasını müəyyənləşdirmək
8. Müzakirə zamanı istifadə olunan yönəldici sualları hazırlamaq
9. Məlumatın sistemləşdirilməsi (sxem, düstur, qrafik, cədvəl, şəkil, siyahı, kollaj, layihə)
10. Güman edilən yeni nəticələri nəzərə alaraq əlavə məlumat, tapşırıqlar hazırlamaq
11. Dərsin hər mərhələsi üçün vaxtı müəyyən etmək
12. Dərsin yaradıcı tətbiqetmə mərhələsi üçün tapşırıqlar hazırlamaq
13. Qiymətləndirmə formasını (üsulunu) seçmək, meyarları müəyyənləşdirmək
14. Müəllim və şagirdlərin tələbatlarına əsaslanan refleksiyanın gedişatını müəyyənləşdirmək
15. Dərsdə istifadə olunacaq texniki vasitələri müəyyənləşdirmək
16. Dərsdə istifadə olunacaq dəftərxana ləvazimatlarını hazırlamaq

Cari planlaşdırma cədvəli:

Standart .Təlim nəticəsi. Mövzu İntegrasiya. Texnika (üsul). İş forması resurslar

Dərsin gedişi

1.Motivasiya.2 .Tədqiqat sualı. 3.Tədqiqatın aparılması. 4.Məlumatın müzakirəsi və təşkili 5.Ümumiləşdirmə və nəticələrin çıxarılması. 6.Yaradıcı tətbiqetmə. 7.Qiymətləndirmə. 8. Releksiya

Gündəlik dərslərin hazırlayan zaman, müəllim ilk olaraq öz işinə mövzunun, standartın, məqsədin, iş forması və iş üsulunun, integrasiya imkanlarının, resursların müəyyənləşdirilməsi ilə başlamalıdır. Bilirik ki, alt standartlar təlim məqsədlərinin düzgün müəyyən edilməsində mühüm rol oynayır, təlimdə integrativliyi təmin edir, təlimin məzmununun davamlı inkişafını təmin edir. Bunun üçün standart seçilir, həm mövzuya, həm də standarta uyğun təlim məqsədi seçilir. Təlim məqsədlərini həyata keçirmək üçün müəllim mütləq mövzuya, standarta və məqsədlərə müvafiq təlim forması və təlim üsulu müəyyənləşdirməlidir. Düzgün istifadə olunmuş təlim üsulu vasitəsilə, şagirdlərdə zehni yorğunduq hallarını aradan qaldırmaq, onlarda düşünmə və tədqiqatçılıq qabiliyyətini inkişaf etdirmək, təlimə marağı artırmaq mümkündür.

Planlaşdırma ilə əlaqədar tövsiyələr:

Müəllim standartlar qrupuna əlavə standartlar daxil edə bilər.

Mövzuları dəyişə və ya artırma bilər.

İntegrasiya üçün əlavə imkanlar müəyyən edə bilər.

Əlavə resurslar seçə bilər.

Mövzular üzrə vaxt bölgüsündə dəyişikliklər edə bilər.

Motivasiya

Motivasiya – hər hansı bir fəaliyyətin mexanizmini işə salan sövqəddici qüvvədir. Motivasiya dərslin başlanğıc mərhələsidir. Fəal dərslərdə motivasiya dərslin vacib komponentidir -təfəkkür prosesini hərəkətə gətirən və şagirdlərin idrak fəallığına təkan verən prosesdir. Müəllim motivasiyanı düz qurubsa, onun dərslinin 50 %-i yerinə yetirilmiş sayıla bilər. Motivasiya qismində ortaya gətirilmiş problemin həlli tələbatı ortaya çıxır.Dərsin uğurlu olması motivasiyanın düzgün qurulmasından çox asılıdır. Motivasiyanın nəticəsi olan tədqiqat sualı təlim nəticələrinə xidmət etməlidir.

Motivasiyanın yaradılmasına təsir edən amillər var ki, onlar aşağıdakılardır:

Motivasiya qismində istifadə olunan material cəlbəddici, qeyri-adi, müəmmalı, gözlənilməz, maraqlı və təfəkkürü rəvnəqləndirməyə qadir olmalıdır.

Materialın təqdim olunma üsulları və formaları;

Fərziyyələri yoxlama və təqdimat aparma imkanının mövcudluğu;

Yaradıcılıq imkanı; Müəllim tərəfindən bələddçilik (yönəldici suallar, fərziyyələrin irəli sürülməsi zamanı həvəsləndirmə və dəstəklənmə);

Əvvəlki məsələlərdə fərziyyələrin irəli sürülməsi ilə bağlı müsbət emosiyalar təcrübəsi.

Motivasiyanın yaradılmasının bütün mümkün yollarını üç əsas qrupa bölmək olar:

1. Rəmzi (simvolik) materialın şərhli (bu rəsm, foto-şəkil, simvol, musiqi, ədəbi parçadan nümunə, əşya, rəvayət, tapmaca, filmdən kadr və s. ola bilər)

Müəllim bu materialı təqdim edərkən şagirdlərə aşağıdakı suallara cavab verməyi təklif edir: “Bu nəyi bildirir?”, “Bunun bizim öyrəndiyimiz mövzuya nə kimi aidiyyəti var?”).

2. Sual verməyə həvəsləndirmə. Təfəkkürü fəallaşdıran sualların 3 növündən istifadə etmək faydalıdır:

• Öyrənilən mövzu üzrə naməlum olan məsələləri müəyyənləşdirən suallar – “... haqqında biz nəyi bilirik və nəyi bilmirik?...”.

• Açıq suallar, yəni iki və daha çox variant olan suallardan istifadə etmək;

• Öyrənilən mövzuya aid suallar açar sözlərin köməyi ilə verilir (açar sözlər: xassələr, xüsusiyyətlər, funksiya, növlər, tiplər, rol, əhəmiyyət, səbəb, nəticə, qarşılıqlı əlaqə, qayda və s.)

3. Problemin müxtəlif yollarla həll edilməsi (məsələn, müxtəlif yollarla təsnif edilməsi, məsələnin müxtəlif üsullarla uğurlu həlli və s.).

Motivasiyanı qiymətləndirmək üçün aşağıdakı meyarlara istinad olunur:

Motivasiyanın məqsədəuyğunluğu;

Motivasiya nəticəsində problemin və müxtəlif fərziyələrin yaranması;

Motivasiyanın yığcamlığı, qısa vaxt ərzində həyata keçirilməsi;

Onun hazırlanmasına müəllimin az vaxt və qüvvə sərf etməsi;

Uşaqlar tərəfindən orta çətinliklə dərk edilməsi (onların yaş və bilik səviyyəsinin nəzərə alınması).

Motivasiya iki əsas prinsip əsasında qurulur:

1. Problemlilik. 2. Məqsədyönlülük

Motivasiya dərslərin təlim nəticələri ilə uzlaşmalıdır. Motivasiyanı qurmamışdan əvvəl “alt standartlar” sonra isə “Dərslərin təlim nəticələri” müəyyən olunmalıdır. Tədqiqat sualı motivasiyanın nəticəsində yaranır.

Motivasiya qısa və mərhələli ola bilər. Qısa motivasiya yalnız bir tədqiqat sualından ibarət ola bilər. Mərhələli motivasiya iki mərhələdən ibarət ola bilər.

1. Yöndəldici suallar, tapşırıqlar təlim nəticələrinə yöndəldilir; dərslərin başlanmasını təşkil edir (1-3 sual və apşırıq ola bilər)

2. Tədqiqat sualı (adətən 1-2 sual olur). Bu sualı tərtib etmək üçün müəllim əvvəlcə dərslərin sonunda olan ümumiləşdirilməni müəyyən etməlidir. Motivasiya mərhələsi tədqiqat sualına irəli sürülən fərziyələr ilə bitir. Dərslərin sonunda onlara qayıtmaq vacibdir.

Müasir dərslərin planlaşdırılmasından sonra, dərslə qədər, dərslə prosesi və dərslədən sonrakı mərhələlərin təhlili aparılmalı, dərslərin məzmununa keçmədən əvvəl, mövzunun əhəmiyyəti, eləcə də onun öyrənilən qarşısında qoyduğu məqsəd və vəzifələrə dair suallar formalaşdırılmalıdır. Sualların əksəriyyəti və tipləri elə seçilməlidir ki, öyrənilənlərdə bilik (informasiyanı eşitdiyi formada təkrar etmək bacarığı), anlama (mövzuya dair hər hansı bir fikri öz sözləri ilə və ya hər hansı başqa bir yolla yenidən söyləmək bacarığı), tətbiq etmə (yeni öyrəndiyi üsuldən istifadə etməklə, tapşırığı həll etmək bacarığı), analiz (mürəkkəb bir ideyanın səbəblərini, nəticələrini və digər tərkib hissələrini tapmaq bacarığı), sintez (bir neçə ideyanın bir yeni ideya ilə birləşdirilməsi, köhnə ideyanın yeni variantını tapmaq bacarığı) və qiymətləndirmə (konkret ideyanın, yaxud hər hansı bir prosesin izahı üçün tam uyğun gəldiyini qiymətləndirmək bacarığı) kimi bacarıq və qabiliyyətlərin formalaşması təmin olunsun və dərslərin düşünmə mərhələsində öyrənilən özləri üçün müəyyən nəticələr çıxara bilsinlər.

XXI əsr Azərbaycan təhsil sistemi qarşısına çox mühüm problemlər qoymuşdur. Müasir təlim prosesinin əsas məqsədi tədrisin səmərəliliyini artırmaq, öz düşüncəsi, ağıl, potensial enerjisi, güclü məntiqi ilə fənləri dərinlən mənimsəyən və onu tətbiq etməyi bacaran, hər cür situasiyalarda işin çıxış yolunu tapmağı bacaran yüksək intellektli gənclər yetişdirməkdir. Bu məqsədləri yerinə yetirmək üçün fəal-interaktiv təlim metodlarından, İKT-dən bacarıqla istifadə edərək, təlim prosesi qeyd etdiyimiz aspektdə qurulmalı, keyfiyyətli tədris- təlim prosesinin təşkili təmin edilməlidir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının ümumtəhsil məktəbləri üçün Azərbaycan dili (dövlət dili kimi) fənni üzrə təhsil proqramı (kurikulumu) (I-XI siniflər) Bakı, 2013.
2. Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət strategiyası. Bakı, 2013, 24 oktyabr.
3. Bəliyev H., Bəliyev A. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı 2014.
4. Qurbanov V. Azərbaycan dili tədrisinin aktual problemləri. Bakı, 2005.
5. Qurbanov V. Azərbaycan dili tədrisinin bəzi problem məsələləri. Bakı 2008.
6. Qurbanov B. Azərbaycan dilinin tədrisi metodikası. Bakı, 2014.
7. Ümumtəhsil məktəblərinin I-XI sinifləri üçün “Azərbaycan dili” dərsləkləri
8. Veysova Z. Fəal/interaktiv təlim: müəllimlər üçün vəsait. Bakı, 2007.

Açar sözlər: Azərbaycan dili fənni, fəal təlim, planlaşdırma, təlim prosesi, standartlar, motivasiya

Key words: Azerbaijani language, active learning, planning, educational process, standards, motivation.

Ключевые слова: азербайджанский язык, активное обучение, планирование, учебный процесс, стандарты, мотивация.

Azərbaycan dili fənni üzrə dərslərin planlaşdırılması

Xülasə

Bu məqalədə kurikulum əsasında dərslərin planlaşdırılmasından çəhs olunur. Qeyd edilir ki, hər bir müəllim dərslərin səmərəli təşkil etmək üçün, planlaşdırmadan bacarıqla istifadə etməlidir. O, dərslə dediyi fənn üzrə bütün mərhələləri aydın təsəvvür edə bilməli, onlara aid perspektiv və cari planlar hazırlamağı bacarmalıdır. Təlim prosesinin səmərəliliyi müəllimin öz işini planlaşdırılmasından, dərslə hazırlanmasından, dərslərin mərhələlərindən, təlimin forma, üsul və metodlarından asılıdır. Müəllim dərslərin qarşısına qoyulan məqsədin yerinə yetirilməsi, təlim - tərbiyə və inkişafetdirici vəzifələrin reallaşması üçün məsuliyyətli olmalı, hər bir mövzu üzrə qabaqcadan hazırlaşmalıdır.

ПЛАНИРОВАНИЕ УРОКОВ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА

Резюме

В этой статье обсуждается планирование уроков на основе учебной программы. Следует отметить, что каждый учитель должен умело использовать планирование для эффективной организации урока. Он должен уметь четко представлять себе все этапы преподавания предмета, а также уметь разрабатывать перспективу и текущие планы в отношении них. Эффективность учебного процесса зависит от планирования работы учителем, подготовки к уроку, этапов урока, формы, методов и приемов обучения. Учитель должен нести ответственность за выполнение целей урока, реализацию образовательных и развивающих задач и должен быть заранее подготовлен к каждой теме.

PLANNING OF LESSONS ON AZERBAIJANI LANGUAGE

Summary

This article discusses curriculum-based lesson planning. It should be noted that every teacher must skillfully use planning to effectively organize the lesson. He should be able to clearly understand all the stages of teaching a subject, as well as be able to develop a perspective and current plans for them. The effectiveness of the educational process depends on the planning of the teacher's work, preparation for the lesson, the stages of the lesson, the form, methods and techniques of teaching. The teacher should be responsible for fulfilling the goals of the lesson, the implementation of educational and developmental tasks and should be prepared in advance for each topic.

RƏYÇİ: dos. E.Vəliyeva